

Центрально-Європейський День Енергії

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

УКРАЇНА: короткий огляд ринків природного газу та електричної енергії

Листопад 2016

Україна є членом Енергетичного Співтовариства з 1 лютого 2011р. За час членства України в Енергетичному Співтоваристві, країна значно пришвидшила темпи проведення реформ у енергетичному секторі з тим, щоб відповідати вимогам 3 Енергопакета ЄС. Значний додатковий імпульс реформам енергетичного сектора надало підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014р. Важливою частиною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази, у тому числі стосовно енергетичних питань, що накладає на сторони «зобов'язання стосовно імплементації найбільш релевантного законодавства ЄС щодо електроенергії та природного газу».

Природний газ

Україна у 2015р. спожила біля 34 млрд. куб. м природного газу. З них, газ власного видобутку, який здійснюють понад 20 приватних та державних компаній, склав 20 млрд. куб. м або 59%, а імпорт – 14 млрд. куб. м або 41%. Надлишок імпортованого газу в обсязі понад 2.3 млрд. куб. м було закачано до підземних газових сховищ для поповнення запасу на сезон України 2016-2017рр. Всього Україна закупила по імпорту 16.4 млрд. куб. м природного газу, з них 10,3 млрд. куб. м або 63% з європейських напрямів (у т.ч. зі Словаччини – 9.7, Польщі – 0.4, Угорщини – 0.2 млрд. куб. м) та з Росії – 6,1 млрд. куб. м або 27%. У 2016р., і вже понад один рік, Україна взагалі не купує газ у російського Газпрому. Структура споживання природного газу в Україні за 2015р. склалася наступна: домогосподарства – 51%, промисловість – 34%, підприємства теплокомуненерго – 4 %, операційні потреби галузі – 10%, несанкціонований відбір у зоні АТО – 1%. У 2015р. Уряд України запровадив механізм компенсації витрат на житлово-комунальні послуги тим домогосподарствам, що мають недостатні грошові кошти та віднесені до вразливих категорій споживачів. Протягом 2016р. на фоні зростання ціни на природний газ та електричну енергію, Уряд України послідовно спрощував процедуру доступу до отримання домогосподарствами субсидій від держави.

Відтак, Україна повністю відмовилася від імпорту російського газу та значною мірою диверсифікувала закупівлю газу по імпорту з європейських країн. У 2015-2016рр. оптове постачання природного газу в Україну здійснювало вже понад 10 компаній з Європи, серед яких Engie, Statoil, E.ON та інші. Таким чином Україну, за критеріями Директиви

2009/73/ЕС, вже з 2015р. можливо віднести до категорії країн з відкритим газовим ринком.

Важливою подією у формуванні ринку природного газу в Україні стало прийняття Парламентом країни Закону Про ринок природного газу у 2015р. Закон визначив необхідність анбандлінгу регіональних газових компаній з відокремленням функції оператора регіональних газових мереж від функції продавця природного газу, який повинен завершитися до 2016р. Важливим рішенням щодо впровадження ринкового ціноутворення на природний газ та вирівнювання цін на газ для населення та інших категорій споживачів стало прийняття Урядом України у квітні місяці 2016 р. у якості базової ціни на природний газ для населення ціну природного газу, що формується на газовому хабі NCG (Німеччина). Таке рішення знімає потребу у збереженні так званого механізму перехресного субсидювання та забезпечує прибуткову роботу українських компаній, у тому числі НАК «Нафтогаз України», та робить цікавим ринок природного газу України для багатьох іноземних компаній. Наприклад для закріплення своєї участі на українському ринку, компанія Engie у жовтні 2016р. уклала угоду з компанією Укртрансгаз про транспортування і зберігання природного газу в українських підземних газосховищах.

На виконання вимог Третього Енергопакету під контролем Уряду України та згідно затвердженого плану реструктуризації здійснюється анбандлінг головної нафтогазової корпорації країни - групи компаній Нафтогаз України. Очікується, що ця процедура буде завершена у 2017р. Помітним рішенням у цьому напрямі стало рішення Уряду України від 9 листопада 2016р. про створення

компанії - оператора газотранспортної системи цього рішення Укртрансгаз зобов'язаний передати усі профільні активи на баланс цієї новоствореної компанії в період до 30 днів від дня рішення Стокгольмського арбітражу по справі між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром».

Проекти в рамках регіональної співпраці у газовому секторі

За останні 3 роки Україна, у співпраці з країнами Вишеградської Групи, спромоглася налагодити реверс природного газу з європейського ринку. Сьогодні потужність реверсних поставок природного газу в Україну складає понад 21 млрд. куб. м. у рік. Незважаючи на те, що цієї потужності загалом вистачатиме для закупівлі всього обсягу природного газу з експорту за нинішніх обсягів споживання, Україна продовжує свої зусилля із збільшення потенціалу диверсифікації джерел постачання природного газу. Зокрема, в рамках угоди про співпрацю між ПАТ «Укртрансгаз» та Польською компанією GAZ-SYSTEM S.A. здійснюється проект будівництва магістрального газопроводу-інтерконектора Дроздовичі – Германовичі довжиною 99.3 км з продуктивністю 8.0 млрд. куб. м на рік у напрямку Польща-Україна та 7.0 млрд. куб. м на рік у напрямку Україна-Польща. Орієнтовна вартість будівництва магістрального газопроводу-інтерконектору на території України складає 110 млн. євро. Цей спільний українсько-польській газопровід має бути органічним доповненням польського проекту Northern Gate, який має вивести норвезький газ до Центральної Європи. Зараз цей проект отримує нове вікно можливостей та разом з проектом Eastring та з урахуванням можливостей ГТС України з її мережею підземних газосховищ у західній частині країни, має стати практичним

ПАТ «Магістральні газопроводи України». Згідно втіленням більшої інтеграції газових ринків в Центрально-Східній Європі та диверсифікації газопостачання з різних напрямів та джерел.

Крім налагодження реверсу природного газу, Україна активно долучилася до впровадження вимог та процедур згідно Регламенту Комісії ЄС 2015/703 від 30 квітня 2015р., що запроваджує мережевий кодекс правил функціональної сумісності та обміну даними, що стосуються газотранспортних систем країн ЄС та України в рамках інтеграції до ENTSO-G.

Україна послідовно здійснює заходи з підтримання надійності та працездатності своєї газотранспортної системи. Це підтверджує багаторічний досвід виконання нею своїх зобов'язань з транзиту природного газу, оскільки з вини України ще ні разу не відбувалося зриву постачання природного газу європейським споживачам. Використовуючи механізми проектного фінансування, Україна планово здійснює роботи, спрямовані на реконструкцію та модернізацію ГТС. На період 2017-2020рр. передбачена реконструкція окремих ділянок лінійної частини та низки компресорних та газовимірювальних станцій на магістральних газопроводах Союз, Уренгой-Помари-Ужгород, Прогрес, Єлець-Кременчук-Ананьїв-Ізмаїл на що має бути затрачено близько 1 млрд. євро.

Щодо магістрального газопроводу OPAL

Незважаючи на стурбованість Європи монопольним становищем Газпрому та необхідності слідування європейським директивам, а саме статті 36 Директиви 2009/73/ЄС про загальні правила внутрішнього

ринку природного газу, всупереч Стратегії енергетичної безпеки ЄС, а також антимонопольного законодавства ЄС, за яким не допускаються дії, спрямовані на зловживання одним з учасників ринку своїм домінуючим становищем, все ж 28 жовтня 2016р. Європейська Комісія досить несподівано вийшла з рішенням щодо газопроводу OPAL. Отримавши дозвіл на дозавантаження газопроводу OPAL, російський монополіст зможе претендувати на поставку в ЄС додатково до 14 млрд. куб. м газу, тоді як загальний обсяг газу, що надходитиме з РФ по газопроводу, зможе досягти 32 млрд куб. м. З точки зору державних очільників України, це рішення дозволить Газпрому розпочати активну кампанію з реалізації Північного потоку-2. За оцінками НАК «Нафтогаз, України» від такого рішення по газопроводу OPAL Компанія може втрачати до 380 млн. євро доходу щорічно. А у разі реалізації Північного потоку-2 щорічні втрати можуть сягати до 1,8 млрд. євро, тобто фактично всю суму доходу, отриману протягом 2015 року за транзит російського газу через Україну, який становив 67,1 млрд кубометрів, що еквівалентно 66% від загального об'єму газу, що транспортується "Газпромом" в Європу.

Ключовим моментом ухваленого Єврокомісією рішення по газопроводу OPAL є необхідність дати відповідь, наскільки воно сприяє підвищенню конкуренції у сфері газопостачання та ефективності функціонування внутрішнього газового ринку ЄС? Не менш важливим питанням є також, наскільки це рішення відповідає чинним домовленостям ЄС з іншими країнами, в тому числі з Україною, а також зобов'язанням, взятим на себе країнами в рамках Енергетичного Співтовариства та Угоди про асоціацію з Україною?

Важливим аргументом проти рішення ЄК має стати необхідність узгодженості з ключовими цілями та завданнями, визначеними підчас створення Енергетичного Співтовариства. Серед цих цілей: створення інтегрованого ринку природного газу, підвищення надійності поставок, а також розвиток конкуренції на ринку газу. Водночас, учасники Енергетичного Співтовариства повинні утримуватися від будь-яких заходів, які можуть зашкодити досягненню цілей організації. Дозволивши збільшення присутності монополіста на європейському ринку газу, Єврокомісія має навести переконливі аргументи на користь того, як це позначиться на забезпеченні надійності постачань газу і конкуренції на ринку – не тільки в контексті інтересів України, Польщі чи Словаччини, але й в межах усього єдиного європейського енергетичного ринку.

МЗС України застерігає, що відповідно до положень статті 274 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, сторони мають докладати зусиль для сприяння використанню інфраструктури щодо передачі і зберігання газу, проводити консультації один з одним і координувати свої дії з розвитку інфраструктури. Тобто, у сторін є зобов'язання враховувати існуючі енергетичні потужності, якими, по суті, і є газотранспортна система України. Угода про асоціацію передбачає, що "у разі виникнення спору між Сторонами щодо сумлінного виконання або застосування цієї Угоди кожна Сторона повинна направити іншій Стороні і Раді асоціації офіційний запит про необхідність вирішення спірного питання". Україна не тільки вправі зробити такий запит, але разом і з Польщею, оскаржити таке рішення в судовому порядку. Свою негативну позицію щодо рішення Єврокомісії висловили також Президент і Парламент України.

Принагідно слід відмітити, що в Стратегії енергетичної безпеки ЄС зазначено, що найбільш вразливим аспектом у сфері безпеки поставок є залежність від одного зовнішнього постачальника. Наголошується навіть, що в шести країнах Євросоюзу Росія – єдиний постачальником газу, а в 2013р. поставки газу з РФ становили 39% усього імпорту газу в ЄС. Відповідно до зазначеної Стратегії, враховуючи, що диверсифікація джерел, маршрутів і постачальників енергії зазначена серед пріоритетів для гарантування енергетичної безпеки, ЄС має зменшити свою залежність від конкретних постачальників, але рішення про додатковий допуск Газпрому до потужностей газопроводу OPAL суперечить цій Стратегії.

Електрична енергія

Вся вироблена електроенергія продається в оптовий ринок, що організований за принципом єдиного оптового покупця, яким є державне підприємство «Енергоринок». У 2015р. в Україні було вироблено 157.3 млрд. кВт-год. електричної енергії. З них: на АЕС – 56%; ТЕС, ТЕЦ і блок-станціях – 39%; ГЕС і ГАЕС – 4%; інші – 1%. За цей же рік кінцеве (нетто) споживання електроенергії склало 118.2 млрд. кВт-год. електричної енергії. У т.ч.: промисловість – 42%; населення – 31%; комунально-побутова сфера – 13%; транспорт – 6%; сільське господарство – 3%; інші – 5%. Таким чином, Україна характеризується досить високим відсотком втрат при транспортуванні та розподілі електроенергії, а також витрат електроенергії на власні потреби енергетичної галузі, що пояснюється значним фізичним зносом передавальних мереж та обладнання. Загалом втрати електроенергії склали у 2015р. біля 12.5% від обсягу генерації.

Особливість українського електроенергетичного

ринку – це надмірно жорстке цінове й тарифне регулювання з боку національного регулятора (НКРЕКП). Фактично єдиним конкурентним сегментом ринку є ринок теплової генерації, що працює за ціновими заявками «на добу вперед». Також, однією з важливих характеристик українського ринку електричної енергії слід назвати його монопольну природу, оскільки близько 80% усього обсягу електроенергії виробляють тільки дві компанії – НАЕК «Енергоатом» та ДТЕК 56% та 24% відповідно.

Ключовим фактором інтеграції енергосистем України та ЄС є проведення послідовного реформування електроенергетичного сектору на засадах розвитку конкуренції, прозорості, ринкового ціноутворення та удосконалення державного регулювання. В останній час, в Україні значно прискорилися процеси стосовно законодавчого забезпечення реформування ринку електричної енергії відповідно до зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством та вимог Третього енергетичного пакету ЄС. Зокрема, ВР України у вересні 2016р. прийнятий закон «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг» та у першому читанні законопроект «Про ринок електричної енергії України». Передбачається докорінна трансформація ринку шляхом запровадження на ньому наступних організаційних інструментів:

- системи двосторонніх договорів;
- ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку;
- балансуючого ринку та ринку допоміжних послуг;
- роздрібного ринку;
- відокремлення діяльності з розподілу та

передачі електричної енергії від інших видів діяльності.

Спираючись на досвід реформування внутрішніх ринків електричної енергії в країнах ЄС, запровадження повномасштабного ринку електричної енергії потребуватиме створення можливості для підготовки та адаптації суб'єктів електроенергетичної галузі до нових умов роботи. Тому, законопроектом «Про ринок електричної енергії» передбачено запровадження адаптивного періоду до 2 років, впродовж якого мають бути створені необхідні технічні, організаційні, економічні та нормативно-правові передумови функціонування конкурентного ринку.

Проекти в рамках регіональної співпраці в електроенергетичному секторі

Відновлення транзитних можливостей ОЕС шляхом інтеграції енергетичних систем України та ЄС відноситься до одного із пріоритетів сучасної енергетичної політики України. Наявність потужних ліній електропередачі, що зв'язують ОЕС України з енергосистемами країн ЄС здатне забезпечувати значний обмін електроенергією з країнами Центральної Європи. У 1980-х роках через Україну до країн радянського табору транзитом передавалося електроенергія до 30 млрд. кВт/год на рік. На той час це був один з найбільших міждержавних коридорів з транзиту електричної енергії у світі.

У режимі паралельної роботи з ENTSO-E працює лише так званий Бурштинський енергетичний острів, що відокремлений від основної частини ОЕС України та здатен забезпечити поставки на рівні 650 МВт. Інтеграція має два аспекти: технічний та економічний. Але саме технічна частина – база для розвитку галузі. Процес

приєднання до ENTSO-E змусить українські енергетичні компанії підвищити стандарт роботи обладнання, що автоматично призведе до підвищення якості надання послуг споживачам. Галузь буде змушена проводити ринкові реформи, адже неможливо обмінюватися електричною енергією за відсутності виконання стандартів ЄС.

Загалом передбачено три етапи підготовки синхронної роботи об'єднаної енергетичної системи України з європейською енергосистемою. Перший етап інтеграції полягав в організації дослідження енергосистем України та Молдови, визначення їхніх технічних можливостей та характеристик. Результати, що були оброблені робочою групою з представників консорціуму системних операторів (Польщі, Угорщини, Болгарії, Сербії та Румунії) дали позитивний результат. На другому етапі інтеграції передбачається розробка каталогу заходів щодо виконання умов об'єднання енергосистем України і Молдови з ENTSO-E. На третьому етапі, у 2018р. за умови реалізації заходів з приведення роботи ОЕС України до вимог ENTSO-E та успішного проходження випробування з її ізольованої роботи, може розпочатися тестова експлуатація об'єднаної електромережі України та ЄС. Очікується, що Україна та ЄС зможуть повністю інтегрувати свої енергетичні системи для синхронної роботи до 2022р.

Наразі НАЕК «Енергоатом» разом із своїми європейськими партнерами розробляють проект «Енергетичний міст» з поставок електроенергії за тимчасово невикористовуваною повітряною лінією електропередачі АЕС Хмельницька–Жешув (Польща). Ця ПЛ, разом з ПЛ Хмельницька АЕС – Західноукраїнська та Західноукраїнська–

Альбертирша (Угорщина), мають загальний потенціал для видачі потужності в енергосистему ENTSO-E з енергоблоку № 2 Хмельницької АЕС. Цей «пілотний проект» покликаний вирішити проблему дефіциту електроенергії у Польщі та інших країнах Центральної Європи. Також він створює фінансовий механізм для добудови енергоблоків №3 та №4 Хмельницької АЕС загальною номінальною потужністю 2000 МВт(е) та відповідає цілям синхронного об'єднання української і молдавської енергосистем з енергетичною системою континентальної Європи ENTSO-E. За попередніми оцінками вартість проекту добудови цих двох енергоблоків складатиме біля 4 млрд. євро. Цей проект може стати одним із перших кроків на шляху до запланованої повної синхронізації ОЕС України та ENTSO-E. Водночас, певні технологічні аспекти проекту «Енергетичний міст» мають бути досліджені робочою групою на рівні ENTSO-E до якої доцільно залучити експертів українського державного оператора з передавання електроенергії НЕК «Укренерго».

Висновки

Україна послідовно дотримується усіх своїх зобов'язань стосовно співпраці у енергетичній галузі та спрямованих на підвищення рівня загальноєвропейської енергетичної безпеки, які вона взяла в рамках міжнародних угод, стороною яких вона є. Також Україна послідовно здійснює реформування своїх енергетичних ринків у відповідності до вимог Третього Енергопакету ЄС. За останні 3 роки Україна спромоглася значно пришвидшити свої реформи, пройшовши за цей час стільки, скільки окремим європейським країнам було потрібно десятиліття.

Відчутним результатом таких реформ стала лібералізація газового ринку та прихід на нього великих європейських компаній – постачальників природного газу. Дещо повільнішою є реформа електроенергетичного ринку. Українське суспільство очікує прийняття Закону Про ринок електричної енергії на початку 2017р., що започаткує перехідний період для впровадження європейської моделі ринку електричної енергії. Повна імплементація європейської моделі ринку електричної енергії в Україні відбудеться у 2018р.

Україна вбачає саме у здійсненні реформування своїх енергетичних ринків основний засіб досягнення енергетичної стратегії України до 2035р., проект якої розроблено за участю Центру Разумкова, з тим, щоб бути готовою не тільки до технічної, але й до інституційної інтеграції енергетичних та газотранспортних систем України та ЄС.

Послідовно дотримуючись взятих на себе зобов'язань та духу партнерства і співпраці на користь усіх членів Європейського Енергетичного Співтовариства, Україна закликає країни Європейського Союзу також дотримуватися вимогам і правилам Третього енергопакету, директив та регламентів ЄС, і, то того ж, враховувати інтереси України у формуванні рішень, що стосуються розвитку шляхів постачання енергетичних ресурсів з тим, щоб забезпечити надійність постачань і належний рівень конкуренції в межах усього єдиного європейського енергетичного ринку та відповідним чином реагувати на нові виклики та порушення зобов'язань сторін в рамках Енергетичного Співтовариства та ЄС.